

početka pontifikata Inocenta XI. Oblikovana je konfesionalizacija u kojoj su se i Katolička i pravoslavne crkve morale prilagoditi osmanjskom esustavu, ali paradoks pontifikata Inocenta XI., prema Molnárovu mišljenju, bilo je to da su svi planovi o reformama balkanskoga katoličanstva uništeni papinim aktivnim sudjelovanjem u Bečkome ratu i istjerivanju Osmanlija iz središnje Europe. Za katolike na Balkanu to je imalo razarajući učinak jer je oslabljena katolička trgovačka srednja klasa, a odlaskom franjevac a crkvenih čelnika na habsburški teritorij katoličanstvo u Bosni i Bugarskoj izgubilo je urbani karakter koji mu je davala trgovačka elita i pretvorilo se u ruralnu denominaciju bez elite koja bi zadovoljavajuće reprezentirala i ostvarivala svoje interese i kulturno značenje. Pravoslavna crkva i trgovačka elita dobili su priliku preuzeti vodeću ulogu po cijelome Balkanu tijekom 18. stoljeća pa se pokazalo – kao i mnogo puta u povijesti – da su veliki dobici na jednoj strani bili praćeni velikim gubicima na drugoj. Posljednji rad u knjizi pod naslovom *La Schiavona. A Bosnian Girl between Catholic Hagiography and Balkan Female Transvestism* (183-203) autor je posvetio fenomenu *tobalija/muškobanja/virginesh*, žena koje su odijevane i odgajane kao muškarci, na primjeru Magdalene Pereš-Vuksanović o kojoj su sačuvani podaci u Rimu iz 1639. godine, a koju je autor istaknuo kao prvi takav zabilježeni slučaj prije onih koje su sredinom 19. stoljeća primijetili diplomati, istraživači i misionari. Tijekom stoljeća i pol na području Albanije, Kosova, Crne Gore i Makedonije, a nešto manje u Srbiji i Bosni, zabilježeno je oko tristo slučajeva žena koje su živjele u celibatu, nosile mušku odjeću i oružje, brinule se za mlađu rodbinu, a lokalna zajednica tretirala ih je kao muškarce. Život spomenute Magdalene opisan je u biografiji u 17. stoljeću, temeljenoj na njezinome svjedočanstvu, i predstavlja jedinstveni primjerak ženske biografije čitave jugoistočne Europe pod osmanskom vlašću u tome razdoblju. Analizirajući okolnosti pojave ovoga fenomena Molnár je zaključio da je on bio društveno prihvatljiv oblik ponašanja na Balkanu, koji je

zapravo bio odgovor na zahtjeve balkanskoga tipa društvene zajednice u kojoj su obitelji bez muškoga nasljednika mogle osigurati opstanak obiteljske imovine i omogućiti potrebnu mušku radnu snagu i potreban autoritet glave obitelji. U manjoj mjeri postojale su i žene koje su se odlučivale na taj radikalni korak zbog odbijanja stupanja u brak, posebno u konfesionalno miješanim područjima gdje je suprug mogao prisiliti ženu da prihvati njegovu vjeru, što je bilo često kod muslimana, pa su, na primjer u sjevernoj Albaniji, i svećenici podržavali odluke žena da prihvate ulogu muškarca kako bi izbjegle prisilne brakove. Upravo je to bio i motiv spomenute Magdalene iz 17. stoljeća, koja je tu odliku donijela samostalno, a na to ju nisu nagovarali ni zajednica ni obitelj ni itko od katoličkoga klera, što je bilo izraženije dva stoljeća nakon njezinoga slučaja u svjedočanstvima koje su zapisivali prvi europski putopisci i etnografi koji su putovali Balkanom.

Studija A. Molnára vrlo je kvalitetno djelo koje donosi niz podataka i zaključaka o povijesti Katoličke crkve pod osmanlijskom vlašću s jednoga specifičnog historiografskog polazišta, koje bi trebalo privući pozornost domaće historiografije, a možda i potaknuti polemike u dijelovima znanstvene zajednice koja se bavila ovim pitanjima u Hrvatskoj i inozemstvu.

Zlatko Kudelić

Vanda Babić, *Boka kotorska – Zaljev svetica i hrvatske kulture*, Tivat; Zagreb: Jutarnji list; Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore, 2019, 139 stranica

Područje Boke kotorske, tamošnja živopisna naselja i otočići, jedinstveni su prirodno-geografski i kulturno-povijesni ambijent koji malo koga može ostaviti ravnodušnim. Glavno središte Kotor, pomorska mjesta poput Dobrote, Perasta, Prčanja, Stoliva i drugih, umjetničkom baštinom velebnih sveti-

šta Gospe od Škrpjela i Sv. Jurja, mnoštvo crkvenih zdanja i palača podignutih marom i gospodarskom snagom bokeljskih brodarka, kapetana i običnih mornara te svekolike razvojne sastavnice iz povijesti toga kraja, oduvijek su (i nikada iscrpljeno i dovršeno) bile predmetom zanimanja povjesničara kako hrvatske, crnogorske, srpske, talijanske, ali i historiografije, publicistike i književnih djela drugih zemalja. Knjiga koju ovdje predstavljamo prošireno je i dopunjeno izdanje istoimene knjige autorice Vande Babić, rođenjem Bokeljke, profesorice na Odjelu za kroatistiku Sveučilišta u Zadru.

Nakon *Sadržaja* (1) u uvodnomu poglavlju (*Zašto o Boki kotorskoj*, 5-6) autorica promišlja razloge, poticaje i opravdanost pisanja o Boki, području iz kojega je ponikla i posvetila mu pretežit dio svoje znanstvene i nastavne karijere. Prvo poglavlje (*Gdje je Boka kotorska? – kratki povijesni i kulturološki pregled*, 7-25) kratak je i pregledan osvrst na povijesni i kulturi razvoj Boke od najstarijih vremena do suvremenoga doba, odnosno do proglašenja Crne Gore neovisnom državom (2006.). Posebnu pozornost autorica poklanja intelektualnome životu Boke, učincima znamenitih crkvenih i kulturnih pregaoca (posebice onima vezanima uz književno stvaranje), ali se osvrće i na turbulentno doba ratnih zbivanja od 1991. do 1995. godine kada je hrvatska zajednica toga kraja proživljavala dramatične trenutke svoga opstojanja.

Najopsežnije poglavlje pod nazivom *Tko su važniji Bokelji?* (26-63) obrađuje, prema autoričinu izboru i prosudbi, biografije znamenitih slikara, pomoraca, crkvenih premeta, književnika, preporoditelja i drugih, čija su imena smjernice za daljnje upoznavanje hrvatskoga kulturnog identiteta Boke unutar kulture Crne Gore. Izrijekom su ovdje obrađeni Lovro M. Dobričević, Tripo Kokolja, Marko Martinović, Ivo Visin, Andrija, Matija i Vicko Zmajević, Srećko Vulović, Pavao Butorac, Viktor Vida, Vjenceslav Čižek, Miloš Milošević i Branko Sbutega, pregaoci koji su na svojem polju ostavili izrazit pečat u povijesti, kulturi i umjetnosti Boke. Šetnja po

Boki ili svojevrsan vodič po crkvama, trgovima, ulicama i palačama Boke poglavlje je *Od Herceg Novog do Budve* (64-81), koje svojom pitkošću stila i jednostavnim pristupom širem čitateljstvu i posjetiteljima bokeljskih mjesta zasigurno može poslužiti kao vrijedno štivo o onome što je potrebno izravno vidjeti, doživjeti i prepoznati.

Kroz sva prošla stoljeća, a tako je i danas, štovanje Majke Božje u Boki bila je prevažna sastavnica njezina vjerskoga života i duhovnosti tamošnjega stanovništva. O tome se govori u poglavlju *Bogorodica i Bokelji* (82-95), a predstavljeni su neki od najreprezentativnijih toposa duhovnosti toga kraja (otočić Gospa od Škrpjela – hrvatska Sikstina; Otok Gospe od Milosti – najjužnije marijansko svetište Crkve u Hrvata kao i čudotvorna slika Majke Božje na Prčanju). Slijedi cjelina *Bokeljska mornarica 809 – najstarija mornarica na svijetu* (96-99), sažet pregled osnivanja, ustroja i djelovanja udruge bokeljskih pomoraca od davnih vjekova do danas, a čija povijest i pripadnost i danas pobuđuju interes, a često i kontroverzije, povjesničara s obiju strana granica dviju država. Na ovu se temu nastavlja tekst *Tripundanske svečanosti – tradicija iz 15. stoljeća* (100-105) u sklopu kojega je podrobno opisano jedinstveno Kolo Bokeljske mornarice, uvršteno i u nematerijalnu kulturnu baštinu Republike Hrvatske.

Nije uzalud da se Boka kotorska naziva i Zaljvom hrvatskih svetaca. To su ponajprije sv. Leopold Bogdan Mandić, blažena Ozana Kotorska (podrijetlom smjerna crnogorska pastirica Katarina Kosić), blaženi Gracija iz Mula i drugi (*Sveci i blaženici Boke*, 106-115), čije su sudbine neizostavan dio duhovnoga kruga Boke, ali i vječita tema brojnih umjetničkih ostvarenja (titulari crkve, podizanje oltara njima u čast, slikovna djela) koja sežu i mnogo više od same granice Boke.

Posebno je zanimljivo za čitateljstvo koje želi nešto više saznati o Boki i Bokeljima u najnovijim desetljećima poglavlje o Hrvatima Boke kotorske danas (*Hrvati Boke u Crnoj Gori i Republici Hrvatskoj*, 116-133). Iz teksta

je razvidno izvrsno autoričino poznavanje najnovijih prilika u Boki, pri tome najviše mislimo na događanja od raspada Jugoslavije do danas. Razvidna su i hvale vrijedna nastojanja brojčano sve manje zajednice Hrvata Boke kotorske na očuvanju svoga identiteta, ali su jednako tako i izrazito pozitivni i u konačnici vjerujemo učinkoviti pokušaji Republike Hrvatske da pomogne opstojanju zajednice bokeljskih katolika. To je raščlanjeno u ovome dijelu teksta kroz brojne konkretne primjere osnivanja hrvatskih udruga Bokelja kako onih u samoj Boki, tako i onih diljem Republike Hrvatske. Bogata izdavačka djelatnost, česta međusobna gostovanja kulturnih i umjetničkih društava iz dviju država s objiju strana granice tome su važno posvjedočenje. U ovom dijelu teksta knjige to je velikim dijelom i nabrojano. Na kraju se nalazi opsežan popis uporabljene literature (134-137) i bilješka o autorici (138-139).

Sudbina i budućnost hrvatske zajednice u Boki kotorskoj ipak, može se to naslutiti, neće ovisiti samo o financijskim poticajima, organizaciji skupova, koncerata, kulturnih događanja iako je to nemjerljivo i višestruko pozitivno te pridonosi i oplemenjuje Bokelje u Boki i diljem Hrvatske. Ovisit će, kao što je to uvijek tako, o ljudima koji upravo uporno ondje žive i stvaraju, kojima je Boka uvijek njihov dom i u konačnici prihvaćaju da je riječ o jedinstvenome prostoru i povijesnome razvoju koji je ponajviše jadranski i sredoze-mni, ali i hrvatski i crnogorski jer Boka nije ničije vlasništvo – svojom je baštinom jednostavno svjetska. U tome suglasju potrebno je, a trud autorice knjige to je i iznjedrio, promatrati ovo djelo koje poziva na dodatna pregnuća, dobre namjere i suživot.

Lovorka Čoralić

300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. – 2015.). Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 12. svibnja i Sinju od 14. do 17. svibnja 2015. godine, priredili Josip Đukić i Josip Grbavac, Sinj: Franjevački samostan Gospe Sinjske; Viteško alkarsko društvo Sinj; Grad Sinj i gradovi i općine Cetinske krajine, 2018, 771 stranica

Tri godine nakon održavanja međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 300. obljetnice obrane Sinja od napada osmanske vojske 1715. godine objavljen je zbornik radova u kojemu su okupljeni gotovo svi radovi koji su bili izloženi na spomenutom skupu kao i neki koji su naknadno pridodani. Riječ je o uistinu velikome broju radova raznovrsne tematike koji su podijeljeni u tri tematske cjeline: *Sinj i Cetinska krajina* (31-271), *Čudotvorna Gospa Sinjska* (273-521) i *Sinjska alka* (523-754). Na početku zbornika nalazi se *Riječ glavnog urednika* (5), a potom poglavlje *Međunarodni znanstveni skup* (7-28) u kojemu je ukratko predstavljen program skupa koji se održao u Zagrebu i Sinju te su priloženi pozdravni govori koji su tom prilikom održani. Na kraju Zbornika nalaze se kazala osobnih imena (755-763) i zemljopisnih naziva (765-767).

Prva tematska cjelina odnosi se na radove koji obrađuju razvoj Sinja i Cetinske krajine kroz pojedina povijesna razdoblja. Tako povijesni razvoj Cetinskoga područja u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka kada je ovaj prostor bio pod vlašću velikaške obitelji Nelipčić prati Ante Birin u radu *Cetinska županija baština Nelipčića* (33-51). Potom je pažnja usmjerena na sinjsko područje u vrijeme osmanske vlasti u radovima Nenađa Moaćanina *Zagora u razdoblju osmansko-turske vlasti: prema novim spoznajama iz povijesti Sinja i Cetinske krajine* (53-64) i Michaela Ursinusa *Sinj i njegova okolica prema turskom popisu iz 1574. godine* (65-80). Mletačko-osmanski ratovi i uspostava mle-